

ся специфікою гідрологічних систем територій мешкання козаків, а також тогочасними геополітичними потребами взаємодії чи протистояння Заходу та Сходу на українських землях.

Додамо, що досвід спорудження суден українськими козаками враховувався під час побудови в кін. XVII – початку XVIII ст. Російського флоту на Чорному морі.

1. Адамович Н. Подводные лодки их устройство и история. – СПб., 1905.
2. Боллан Г. Л. де. Описание Украины. – СПб., 1832. 3. Голобуцкий В. Запорожские козацтво. – К., 1994. 4. д'Асколи Э. Д. Описание Черного моря и Татарии // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1902. – Т. 24. – С. 97–121. 5. Заруба В. Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII ст. – Днепропетровск, 2003. 6. Крейс К. Розыскания о Доне, Азовское море. Воронеж и Азове (с некоторыми сведениями о казаках) // Отечественные записки. – СПб., 1824. – Ч. 20. – № 54. – С. 68–70. 7. Крип'якевич І, Гнатевич Б.,

Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / Упоряд. Б.З. Якимович. – Львів, 1992. 8. Олійник О.Л. Байдак. Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К.; Запоріжжя, 2002. – С. 26. 9. Сергійчук В. І. Морські походи запорожців. – К., 1992. 10. Смолій В. Українське козацтво: особливості та закономірності становлення і розвитку // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – К., 1993. – Вип. 1. – С. 6. 11. Сокульський А. Морські походи запорожців. – Дніпропетровськ, 1995. 12. Сокульський А. Чайка. Українське козацтво // Мала енциклопедія. – К.; Запоріжжя, 2002. – С. 531. 13. Сокульський А.Л. З історії судноплавства в Україні: козацька "чайка" // УДК. – 2001. – № 5. – С. 77. 14. Супруненко Я. Козаки-підводники // УДК. – 1965. – № 6. – С. 98–99. 15. Трусов Г. Подводные лодки в Русском и Советском флоте. – Л., 1957. 16. Тушин Ю. Русское мореплавание на Каспийском, Азовском и Черном морях. – М., 1978. 17. Філіпенко А. Міжнародні торговельні зв'язки Запорозької Січі у XVIII ст. // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – К., 1993. – Вип. 3. – С. 98–105. 18. Шпитальов Г. Дуб // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К.; Запоріжжя, 2002. – С. 141. 19. Яворницький Д. Історія запорожських козаків : У 3 т. – К., 1999. – Т. 1.

Надійшла до редколегії 21.04.05

Н. Лобко, асп.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗВ'ЯЗОК ГЕНЕАЛОГІЇ ТА БІОГРАФІСТИКИ

Досліджено зміни в історико-біографічних і історико-генеалогічних дослідженнях розглядається питання про зв'язок генеалогії з біографістикою. Подано огляд визначень генеалогія та біографістика, порівнюється предмет, об'єкт, мета, джерела генеалогічних і біографічних досліджень.

In connection with changes in historical – biographic and historical – genealogical researches, the question on communication genealogy with biographic is considered. The review of definitions genealogy and biographic is represented, the purpose, subject, object, sources historical – biographic and historical – genealogical researches is compared.

На сучасному етапі все більше уваги приділяється усвідомленню ролі особистості та її життя в історичному процесі. Більшість дослідників єдині в тому, що "людський фактор" відіграє важливу роль в історії, окрім того варто відходити від штучних соціологічних схем, що існували в історіографії в той час [9, с. 31]. Як зазначає Я. Ісаєвич, "історію творять люди для людей, людські долі є основним складником історичного процесу" [43, с. 7].

Нині ми є свідками процесу персоналізації історії України. З ним пов'язано повернення із забуття імен багатьох видатних українців. В останні роки життя відомих людей все частіше стає предметом історичних розвідок. Сучасні дослідники прагнуть показати історію через життя історичної особи. За останнє десятиліття збільшилася кількість публікацій, присвячених життєвому шляху різних видатних осіб. Порівнюючи зміст цих праць з біографічними творами радянського часу можна побачити, що вони якісно змінилися. Характеризуючи довідково-біографічні видання, Я. Дашкевич ще в 1995 р. констатував, що "у виданнях біографічно-просопографічного профілю генеалогічні елементи (відомості про батьків, дідів, дальших предків, а також дітей, внуків) займають набагато менше місця, ніж це потрібно" [13, с. 6]. І дійсно, раніше дослідники, як правило, на початку біографії вказували тільки дату, місце народження досліджуваної особи, іноді робітничо-селянське походження. Відомості про інше походження вважали не суттєвими і не вартими уваги. Останнім часом спостерігається прагнення на новому рівні відновити традиції у галузі історико-генеалогічних, історико-біографічних досліджень, закладені у XIX – на початку XX ст. В. Антоновичем, О. Лазаревським, І. Павловським, В. Модзалевським і продовжені у 20-ті – на початку 30-х рр., зокрема М. Петровським у серії статей під загальною назвою "До історії української просопографії" [32, с. 48].

Часто використовували у своїх публікаціях генеалогічні відомості автори, що друкувалися в таких еміграційних виданнях як "Сучасність", "Визвольний шлях", "Український історик". Головним чином ці розвідки були присвячені тим українцям, що змушені були емігрувати за кордон, або ж їх діяльність не відповідала вимогам керівництва СРСР. З цієї причини їх діяльність і життєвий шлях не досліджувалися в колишньому СРСР.

Як правило, у цих розвідках спочатку повідомлялось про дату і місце народження, імена та прізвища батьків. У більшості статей указувалось походження батьків, усе, що відомо про предка героя статті, а також про його дружину, дітей.

У журналі "Український історик" були вміщені дві статті Л. Винара, присвячені Дмитру Івановичу Дорошенку, у яких друкуються документи, що проливають світло на походження матері історика [5, с. 9–67]. Також дослідженням роду Дорошенка займався Г. Ващенко, який довів, що Дмитро Іванович народився в старокозацькій родині, яка дала двох гетьманів [4, с. 1364–1370].

Заслугує на увагу і стаття Дмитра Павличка "Наш родич – Арсеній Тарковський". Виявляється, що його дядьком був Саксаганський (він так і говорив: "мій дядько"), а відомий український артист Іван Карпенко-Карий був одружений із Надією Тарковською, рідною сестрою Арсенієвого батька, і жив на хуторі "Надія", як пише Дмитро Павличко, "під опікунською рукою Карпенка-Карого [30, с. 81]. Також, автор, використовуючи книгу Софії Тобілевич "Мої стежки і зустрічі" (1957) повідомляє, що "дід і баба Тарновського були збіднілою дворянською родиною польського походження. Батько Арсенія проводив якусь небезпечну для царського режиму роботу, сидів у в'язниці, вигорджував на допитак Карпенка-Карого, потрапив у Сибір за свої політичні переконання" [30, с. 82].

Нині в багатьох біографічних статтях також можна знайти інформацію про родовід людини. Зокрема, розлогу інформацію, що містить генеалогічні данні, знаходимо в деяких останніх публікаціях. Так, у 2004 р. побачила світ колективна праця "Українки в історії", присвячена відомим українським жінкам, які жили в різні часи [42, с. 47].

На сторінках періодичних видань постійно друкуються біографії відомих людей. Наприклад, у журналі "Київська старовина" № 6 за 1998 р., присвяченому 80-річчю НАН України, опубліковані матеріали до біографії академіків – фундаторів НАН України – О. Левицького, М. Туган-Барановського, С. Смоль-Стоцького, В. Косинського. У цих статтях також є повідомлення про походження вчених, про яке раніше воліли не згадувати. Адже народився О. Левицький у родині православ-

© Н. Лобко, 2006

ного священика, предки якого служили в козацькому війську, займали в Гетьманщині посади сотників і осаулів, але більша частина їх були "мазепинці" [37, с. 74]. Інші академіки М. Туган-Барановський і В. Косинський були дворянського походження, яке в більшовицькі часи, як відомо, не прикрашало біографії [11, с. 94]. До речі, у статті про Михайла Туган-Барановського автор повідомляє, що більш докладно про родину відомого вченого можна дізнатися з повісті О. Купріна "Гранатовий браслет", де поданий близький до реального сімейний портрет родини Туган-Барановського.

Показовою також є і спеціалізована тематична монографія "Українська історична біографістика: забуте і невідоме" [44]. У ній дослідники також активно використовують генеалогічну інформацію при дослідженні життя та діяльності вчених, діячів XVII–XX ст., які зробили значний внесок у розвиток і становлення державності України.

У першій половині 90-х рр. у Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського було створено відділ біографічних досліджень, який невдовзі перетворено на Інститут біографічних досліджень, одним із проєктів якого є підготовка Українського біографічного словника – "монументальної багатотомної ретроспективної праці, що представлятиме колективну біографію українського народу" [47, с. 197]. Згідно "Редакційної інструкції Українського біографічного словника" у розділі "Принципи побудови біографічної статті" у частині "Життєпис" зазначено: "2.2. При описі сімейного стану та родинних зв'язків необхідно вказати прізвище, ім'я, по батькові матері та батька, дружини (чоловіка); в разі необхідності вказується їхній фах, чин або суспільна належність. Якщо особа належала до відомого історичного роду або мала відомих родичів, бажано дати стисло інформацію з історії роду. 2.5. При потребі подаються основні факти з особистого життя – особливо ті, що мали вплив на громадську діяльність" [36, с. 53]. У двох випусках збірника наукових праць "Українська біографістика" були надруковані зразки статей до словника, написані згідно зазначеної інструкції.

Таким чином, у різні періоди публікаціях останнього часу знаходимо відомості як біографічного, так і генеалогічного характеру. Ця інформація може стати поштовхом для генеалогічного дослідження, сприяти реконструкції родоводів відомих людей. У той же час, дослідники зрозуміли, що генеалогічні відомості часто прояснюють вчинки, погляди впливових діячів того часу, а також генеалогія здатна дати матеріал для з'ясування ролі і значення сімейно – родинних зв'язків і відносин в процесі становлення особистості.

Наприклад, вивчаючи життєвий шлях академіка Петра Капіці, С. Процюк наголошував: "Ми звернемося назад, в історію предків ученого, бо тільки так зможемо пояснити його пов'язаність з Україною" [34, с. 61–62]. А відомий історик-геральдист і генеолог В. Сенютович-Бережний вважав, що для кращого розуміння різних історичних подій треба вивчати минуле людей, що беруть участь у цих подіях. "Між тим, для яснішого розуміння нашої історії, особливо бурхливої доби Богдана Хмельницького, нам не слід забувати, що в кожній людині, яка її творила промовляв і голос її предків, та вона психологічно, до великої міри, являлася і витвором того середовища, із якого вийшла та в якому розвивалась" [38, с. 149].

У зв'язку зі змінами в історико-біографічних і історико-генеалогічних дослідженнях постає питання про зв'язок генеалогії з біографістикою. Це питання є актуальним для подальших досліджень, потребує теоретичного опрацювання і поставлено вперше.

Для з'ясування зв'язку генеалогії з біографістикою розглянемо, які існують визначення цих наук. Генеалогія є однією з найдавніших історичних наук, назва якої походить від грецьких слів "генос" – рід, походження і "логос" – наука, слово. Здавалося б все ясно, генеалогія – це наука про рід, родину. Але на сьогодні ця історична дисципліна немає чіткого, повного, єдино встановленого визначення як науки. Дослідники в різні часи по-різному трактували предмет дослідження, мету та завдання генеалогії. Ця тема також потребує окремого дослідження, тому ми тільки запропонуємо декілька визначень цієї науки.

На думку авторів "Енциклопедії українознавства": генеалогія, родознавство – допоміжна історична наука, що вивчає: 1. Історію родів; 2. Родословну якоїсь людини. В "Українській радянській енциклопедії" генеалогія визначається як допоміжна історична дисципліна, що досліджує і викладає у хронологічній послідовності матеріали про походження, родинні зв'язки й інші зв'язки відомих (здебільшого дворянських) родів.

З. Служинська та М. Шамеко у праці "Генеалогія" звертають увагу на те, що "людина успадковує від предків і передає нащадкам не лише ім'я та майно, а й соціальний статус і генотип – отой набір генів, що впливає на здоров'я та характер, тип поведінки". Тому вони пропонують дещо ширше визначення генеалогії: "генеалогія – це наука, що досліджує рід в родинному, соціально-історичному та медично-генетичному аспектах" [39, с. 5]. В одному з останніх довідників генеалогія трактується як "спеціальна галузь історичної науки і навчальна дисципліна, що вивчає історію походження родів і окремих осіб" [18, с. 68]. В "Енциклопедії історії України" генеалогія трактується як "спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження родів та окремих осіб, родинні зв'язки, історію сімей різного соціального походження" [15, с. 295].

У науково-методичному посібнику "Родовід" знаходимо таке визначення: "Генеалогія – спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження родів та окремих осіб, родинні зв'язки, історію сімей різного соціального походження" [35, с. 6].

Російський дослідник В. Кобрин пропонує таке визначення: "Генеалогія – історична дисципліна, яка займається вивченням і складанням родоводів, з'ясуванням походження окремих родів, родин і осіб і виявленням їх родинних зв'язків в тісній єдності з встановленням основних біографічних фактів і відомостей про діяльність, соціальний статус і власності цих осіб" [20, с. 25–26].

Відомий український історик О. Оглоблин також вважав, що "це не тільки наука про походження і розвиток родів, але кінець – кінцем наука про історичну людину, homo historiens" [29, с. 118].

На мою думку, визначення В. Кобрин є найбільш повним і правильно визначає мету і завдання генеалогії на сучасному етапі. Адаже людину цікавлять не тільки імена та дати народження предків, а також риси характеру, якою вона була, чим вона жила. Цю інформацію можна отримати вивчаючи різні архівні матеріали. Також визначення В. Кобрин дає можливість розглядати сімейно-родинні стосунки у їхньому соціально-історичному контексті. Згідно з цим визначенням генеалогія є не лише прикладною дисципліною, а виступає як історична дисципліна в самій своїй суті, дані якої є необхідним елементом розкриття історичного процесу.

Майже аналогічна ситуація і з визначенням біографістики. Так, на сьогодні серед представників різних наук залишається дискусійним питання стосовно визначення поняття біографістики, її теорії, методології, фун-

кції та термінологічного апарату [15, с. 295]. Існує декілька визначень біографістики.

Останнім часом почали публікуватися статті, присвячені історіографії історико-біографічних досліджень [2, с. 9-19; 3, с. 29-44; 40, с. 28-43; 41, с. 98-126]. Особливо заслуговує на увагу монографія В. Чижка "Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України", об'єктом дослідження якої є біографія як історико-культурне явище в історії та біографістика як галузь історичної науки.

Він дає визначення біографістики, як окремої історичної спеціальної дисципліни, що має своїм об'єктом видатну особу, яка існувала або існує реально та залишила помітний слід в історії та культурі суспільства, незважаючи на ідеологічну, політичну спрямованість та позитивну або негативну оцінку цього внеску, – як соціальне явище у його різноманітних зв'язках з суспільством та у єдності її індивідуального, соціального [47, с. 197].

В "Енциклопедії історії України" ця наука визначається, як "наукова дисципліна, яка вивчає теорію, методологію, методику, історіографію, практику та термінологічний апарат історико-біографічних досліджень, джерелознавчі проблеми біографій та різноманітні види біографічної продукції" [16, с. 70].

Деяко інше визначення дає "Енциклопедія сучасної України": "Біографістика – тип гуманітарного знання, який спирається на традицію подання в тексті життєвого шляху людини в конкретний історичний період" [17, с. 7]. Подібної думки й автори одного з останніх довідкових видань, які вважають, що "біографістика – одна із галузей, що вивчає діяльність окремих осіб у контексті відповідної епохи" [18, с. 68]. Біографістику також сьогодні розуміють як реконструкцію індивідуального життя [17, с. 7].

Я. Дашкевич висловив думку, що "біографістика в сучасному розумінні займається збором і публікацією найважливіших відомостей, що входять до складу життєпису" [14, с. 40]. Результатом біографічних досліджень – є біографія – біографічний твір – життєпис, "відтворення на основі фактів і документів життя і діяльності, історії духовного розвитку особи у зв'язку з суспільними умовами її епохи" [45, с. 198].

З вищенаведених визначень генеалогії та біографістики можна зробити такі висновки. У дослідженні генеалогії та біографістики існує суттєва різниця. Так, біограф досліджує життя і діяльність особи, а генеолог – її походження, родовід, родинні зв'язки тощо. Проте схожі ці дві науки тим, що об'єктом генеалогічних і біографічних досліджень є людина, діяльна (діюча) в історичному процесі, з тією різницею що об'єктом біографістики, як науки, є особа, діяч в історії як явище у його різноманітних зв'язках з суспільством. А генеолога цікавить людина у її сімейно-родинних зв'язках і ця людина не обов'язково повинна бути видатною особою.

Завданням біографа є реконструювати життя людини, відтворити образ діяча, подати цілісну загальну характеристику. І саме зібрані та систематизовані генеалогічні дані можуть бути основою для складання біографії, пояснення вчинків людини.

Метою генеалогічного дослідження є виявлення представників досліджуваного роду і з'ясування родинних зв'язків між ними. Після реконструкції родинного дерева дослідник на основі допоміжних генеалогічних джерел може спробувати простежити долю окремих представників роду та відновити історію роду. Також генеалогія збирає біографічні відомості про особу з усіх джерел і встановлює їх достовірність на основі архівних матеріалів.

Знання генеалогії необхідні для цілеспрямованого пошуку історичних документів для написання біографії.

З цього приводу, російська дослідниця О. Петрова, підкреслює, що генеалогічні знання потрібні для визначення тих осіб, у яких у першу чергу потрібно шукати документи героя розвідки та відомості про нього. Такими особами є його безпосередні нащадки, родичі по боковим лініям і їхнім нащадки, а також нащадки друзів, знайомих [31, с. 33-34].

Наприклад, як відомо, у М. Гоголя не було прямих нащадків, але в нього були сестри та племінники. І саме знання їх імен і прізвищ дало можливість дослідниці Н. Крутиковій за допомогою щоденників сестри, чоловіка сестри та племінниці пролити світло на деякі сторінки життя письменника. Деякі сторінки з цих щоденників є літописом тієї гілки Гоголівського роду, яка породичалася з пушкінським [24, с. 85-93].

Таким чином, генеалогія стає складовою частиною історичного дослідження. Знання генеалогії іноді стають дороговказом місця пошуку необхідних матеріалів для написання біографії (проведення біографічного дослідження).

Під час генеалогічних і біографічних досліджень використовуються однакові джерела. Особливо велику цінність мають документи особового походження. Це ті документи, що утворилися впродовж життя, наукової, творчої, службової, громадської й іншої діяльності особи (сім'ї, роду), а також ті, що відклалися у їхніх особистих (сімейних, родових) архівах [1, с. 322].

Основними видами таких джерел є спогади (мемуари), щоденники, приватне листування життєписи, автобіографії, подорожні нотатки тощо. Цінність цих джерел зумовлюється особливостями їхнього походження, оскільки вони належать конкретному автору, а відтак відображають безпосереднє сприйняття ним навколишнього світу, історичних подій і явищ. По-перше, у них закладена своєрідна інформація соціально-психологічного рівня, відсутня в інших видах джерел. По-друге, матеріали особового походження нерідко містять такі відомості, яких немає в інших джерелах [19, с. 413]. Але, як зазначає Ю. Пінчук, "вони поряд з іншими джерелами потребують наукової критики їхньої вірогідності, отже, мають розглядатися як об'єкт історичного та історіографічного аналізу" [33, с. 89].

Документи особового походження головним чином зберігаються у державних архівах, рукописних відділах бібліотек, музеях, науково-дослідних інститутах. Комплекси цих документів називають фондами особового походження або особовими фондами. Підрахунки показали, що на початку 80-х рр. у системі державних архівів зберігалось 1227 особових фондів обсягом 92298 справ. На жаль, станом на 80-ті рр. у багатьох путівниках по архівах інформації про наявність у них фондів особового походження немає. Останнім часом такий стан речей почав змінюватися. Нині в багатьох архівних путівниках є не лише відомості про наявність документів особового походження, а й повідомляється про їхній кількісний і якісний склад на момент видання путівників.

Характеристиці цих фондів і їхньому значенню, а також огляду архівних покажчиків, у яких є інформація про місцезнаходження документів особового походження, присвячено декілька статей історика – архівознавця О. Колобова [21, с. 59-62].

Останнім часом з'явилися спеціальні путівники, які містять дані про склад і зміст документів особових архівних фондів із зазначенням місця їх зберігання. Так, у 1998 р. вийшов путівник "Видатні вчені Національної Академії Наук України. Особові архіви та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського (1918-1998)".

Цей Путівник є першим в Україні виданням, що розкриває зміст особових архівних фондів видатних учених України. Слід зазначити, що Путівник є досить зручним у користуванні. Структура опису передбачає наявність сталих і додаткових рубрик і підрубрик. Для генеалогічного дослідження найбільш цікавими є опис матеріалів під рубриками: "Біографічні матеріали", "Біографічні документи", "Фотографії".

Останнім часом у різних періодичних виданнях почали друкувати статті присвячені характеристиці фондів особового походження, родових архівів. Зокрема слід відзначити публікації в "Архівах України" [7, с. 39–44; 23, с.51–59; 26, с.44–51; 27, с. 51–59].

Спробуємо з'ясувати які саме документи особового походження містять інформацію генеалогічного характеру.

Для генеалогічного дослідження найбільш цінними є документи біографічного характеру. За об'єктивністю (за ступенем об'єктивності, суб'єктивності) ці документи можна поділити на дві групи: 1) офіційні – свідоцтва про народження, одруження, смерть, особові листки по обліку кадрів, паспорта, автобіографії. Це найоб'єктивніші джерела. 2) автобіографії, мемуари, спогади, щоденники, біографічні нариси, матеріали до родоводів. Це складніші історичні джерела. Вони потребують наукової критики їхньої вірогідності. Особливо обережно потрібно ними користуватися при написанні біографії.

М. Гончаренко автобіографічні тексти за типом характеру поділяє на дві групи: "службову" і "творчу". До першої групи можна віднести тексти службові, формально складені. Їх писали обов'язково під час вступу до учбових закладів та спілок, наймані на роботу, тощо. Ці тексти мали усталену, часом анкетовану форму та атрибутовану особливість викладу матеріалу.

"Творчий" тип автобіографічних текстів за структурою близький до літературного жанру. Ці тексти довірливі за формою і стилем викладу матеріалу та з особистісними акцентами на містецьких, наукових, філософських планах. Автобіографічні матеріали такого типу можуть бути як короткими, фрагментарними тестами, так і просторими, межуючи або переростаючи у мемуари, де акцент зміщено з власної особи на середовище [8, с. 222–223].

Результатом досліджень біографів є різні біографічні словники, довідники, нариси, які також можуть використовувати в генеалогічних дослідженнях. Так генеологів цікавить у біографії її фактологічна (пасивна) частина. Іноді генеалогічне дослідження розпочинається зі знайомства з різними біографічними довідниками і словниками. У цьому випадку відомості з біографії досліджуваної особи, або її родичів стають ключем до початку дослідження.

Характеристиці довідкових видань з біографістики, що вийшли останнім часом присвячена стаття Т. Куриленко [25, с. 303–316].

Таким чином, генеалогія і біографістика (просопографія) тісно пов'язані між собою. Зокрема, об'єктом генеалогічних і біографічних досліджень є людина, діяльна (діюча) в історичному процесі. Також як біографи, так і генеологи користуються практично одними й тими джерелами. Однак біографістика дає більш поглиблену інформацію про окрему особу, її суспільну роль.

Аналіз останніх праць присвячених життю і діяльності відомих українців свідчить про те, що дослідники все частіше використовують результати генеалогічних досліджень як основу для історико-біографічних досліджень. У той же час генеологи свої родовідні розписи наповнюють біографіями видатних членів роду, сучасні родовідні розписи є не тільки історією роду, в них про-

стежується доля окремих представників роду. Проте практично неможливо відірвати дослідження родинних зв'язків від вивчення кар'єри, власності та інших біографічних фактів. Таким чином, останні біографічні та генеалогічні розвідки все частіше стають результатом історико-генеалогічно – біографічних досліджень.

Після проголошення незалежності України виникли принципово нові, сприятливі умови для розвитку таких наук як генеалогія та біографістика. Маючи людину своєю об'єктом досліджень, здобутки в цих галузях сприяють заповненню "білих плям" в історії та культури України, їх "оприлюдненню". Нині перед генеологами та біографістами стоїть завдання колективними зусиллями відтворити історію України через життєписи її видатних представників. І робити це потрібно по-новому. Я. Дашкевич стосовно біографістики зазначав: "Наукові пошуки в ділянці української біографістики та просопографії мусять йти в об'єктивному, повноцінному – і світовому – руслі. Теми табу, навіть якщо вони на перший погляд шокують, мусять бути висвітлені й не залишатися поза кадром, бо в такому випадку вони стають предметом негідних спекуляцій. Ми маємо займатися олюдненням живих індивідуалізованих облич, а не виготовленням манекенів – носіїв певного стандартного набору анкетних біографічних даних" [14, с. 40]. Саме такий підхід потрібно застосовувати і до генеалогічних досліджень, використовуючи біографістику як підґрунтя для поглибленого вивчення родоводів, з'ясування родинних зв'язків видатних осіб.

1. Архівознавство / За ред. Я. Калакура, І. Матяш. – К., 2002. – Вип. 2. – С. 322.
2. Біографічні дослідження в Україні (середина XIX–XX ст.) // Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Мат. до біографії (середина XIX–XX ст.) – НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2004. – С. 9–19.
3. Брайчевська О. А., Ляшко С. М., Чижко В. С. Про традиції та джерелознавчу базу національної біографічної школи (кінець X – початок XX ст.) // Українська біографістика : Зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 29–44.
4. Ващенко Г. Дмитро Іванович Дорошенко (силуети) // Визвольний шлях. – 1957. – № 12. – С. 1364–1370.
5. Винар Л. Дмитро Іванович Дорошенко: життя і діяльність. // Український історик. – 2001. – № 1–4. – С. 9–67.
6. Винар Л. "Заповіт" Наталії Дорошенко // Український історик. – 1999. – № 2–4. – С. 267–268.
7. Гісцова Л. З. Родовий фонд Галаганів ЦДІАК України // Архіви України. – 2000. – № 4–6. – С. 39–44.
8. Гончаренко М. І. Автобіографія як біографічне джерело // Українська біографістика : Зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 222–223.
9. Горбик В. О. Науково-практична конференція "Український біографічний словник: історія і проблематика створення" (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) // Українська біографістика : Зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 321.
10. Одарченко П. Життя і наукова діяльність Сергія Єфремова // Сучасність. – 1976. – № 10. – С. 16–32.
11. Горкіна Л. Академік Михайло Туган-Барановський // Київська старовина. – 1998. – № 6. – С. 94.
12. Губенко Н. П. Особовий фонд Сірополка ЦДАВО // 2000. – № 1–3. – С. 55–58.
13. Дашкевич Я. Дослідницькі проблеми генеалогії // Знак. – 1995. – Число 9 (лютий). – С. 6.
14. Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії // Український біографічний словник: історія і проблематика створення. Мат. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996) – Львів, 1997. – С. 40.
15. Енциклопедія історії України : У 5 т. – К., 2003. – Т. 1: А–В. – 2005. – С. 295.
16. Енциклопедія історії України : У 5 т. – К., 2003. – Т. 2: Г–Д. – 2004. – С. 70.
17. Енциклопедія сучасної України. – К., 2004. – Т. 3. – С. 7.
18. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : Навч. посібник / В.Л. Литвин, В.І. Гусев, А.Г. Слюсаренко. – К., 2002. – С. 35.
19. Історичне джерелознавство : Підручник / Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.Ф. Павленко. – К., 2002. – С. 413.
20. Кобрин В.Б. Перспективи розвитку генеалогічних досліджень // Генеалогіческие исследования : Сб. науч. трудов. – М., 1994. – С. 25–26.
21. Колобов О. Документи особового походження як основний елемент джерельної бази для складання біографічного словника / Український біографічний словник: історія і проблематика створення. Мат. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996). – Л., 1997. – С. 59–62.
22. Колобов О. О. Значення фондів особового походження для історико-біографічних досліджень // Українська біографістика : Зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 202–212.
23. Кононенко С. І. Фонд роду Симеєнчиків в ДАЧО // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 50–55.
24. Крутикова Н. Сторінки родинної хроніки Гоголів // Київська старовина. – 1998. – № 4. – С. 79–85.
25. Куриленко Т.В. Видання з української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Українська біографістика : Зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 303–316.
26. Крячок М. І. Документи родини Алчевських у фондах ЦДАМЛМ України // Архіви України.

– 1996. – № 4–6. – С. 88–96. 27. Ляхоцький В. П. Джерела до біографії Огієнка в архівосховищах Києва // Архіви України. – 2000. – № 4–6. – С. 51–59. 28. Матвеева Л. Академік Володимир Косинський // Київська старовина. – 1998. – № 6. – С. 130. 29. Олександр Мезько-Оглоблін. Дослідження та матеріали (до 100-ліття народження історика) / Упор. А. Атаманенко. – Нью-Йорк; Острого; Київ; Торонто, 2000. – С. 118. 30. Павличко Д. Наш родич – Арсеній Тарковський // Сучасність. – 2000. – № 9. – С. 81. 31. Петрова О. В. Генеалогія и поиск документов личного происхождения XIX – начала XX века // Советские архивы. – 1973. – № 2. – С. 33–34. 32. Петровський М. П. Три Поповичі: 3 української просопографії XVII ст. // Записки Ніжинського ІНО. – 1927. – Кн. 7. 33. Пінчук Ю. Спогади Аліни Костомарової як історико-біографічне джерело // Історичний журнал. – 2003. – № 1. – С. 89. 34. Процюк С. Академік Петро Капіца // Сучасність. – 1980. – № 4. – С. 61–62. 35. Родовід. Наук.-метод. посібник. – К., 2001. – С. 6. 36. Редакційна інструкція Українського біографічного словника // Українська біографістика: 36. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 53. 37. Сарбей В., Москвич Л. Академік Орест Левицький // Київська старовина. – 1998. – № 6. – С. 74. 38. Сенютювич-Бережний В. Рід і родина Вигов-

ських // Український історик. – 1970. – № 1–3. – С. 149. 39. Служинська З., Шамеко М. Генеалогія. – Л., 2000. – С. 5. 40. Стус Д. Біографія: суб'єктивізація об'єкта // Київська старовина. – 2002. – № 2. – С. 28–43. 41. Стус Д. Біографія: суб'єктивізація об'єкта. До постановки проблеми біографії як жанру і з приводу біографії Василя Стуса // Сіверянський літопис. – 2002. – № 1. – С. 98–126. 42. Українці в історії / За ред. В. Борисенко. – К., 2004. – С. 47. 43. Українська біографістика: 36. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 7. 44. Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. М. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2005. – Ч. 1. 45. Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – К., 1988. – Т. 1: А–Г. – С. 190. 46. Українська радянська енциклопедія. – 1960. – Т. 3. – С. 179. 47. Чижко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – К., 1996. – С. 197. 48. Юрій Дунін-Борковський. До історії укр. просопографії XVIII ст. // Записки УНТ у Києві. – 1927. – Кн. 24. 49. Яценко О. М. Біобібліографія в Україні та вплив сучасних інформаційних технологій на її розвиток // Українська біографістика: 36. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 284–303.

Надійшла до редколегії 15.09.05

С. Конча, канд. іст. наук

ЕТНОГЕНЕЗ І ОБ'ЄКТИВНІСТЬ (ВІДПОВІДЬ В. БАЛУШКУ)

Розглядаються деякі питання методології етногенетичних досліджень, а також проблема заселеності лісостепової смуги та Середнього Подніпров'я в XI–XV ст.

The same questions of ethnogenetical investigation methodology have examined. At the same time, the problem of foreststeppe and Middle Dnipro region population at XI–XV c. have affected.

У дев'ятому випуску Вісника КНУ "Українознавство" (2005 р.) була надрукована стаття співробітника Інституту етнології НАН України канд. іст. наук Василя Балущка, присвячена критичному розбору деяких наукових поглядів автора цих рядків [7]. Власне статтю В. Балущка можна вважати вже "ходом у відповідь", оскільки ще раніше я в одній із своїх робіт дозволив собі кілька критичних зауважень щодо етногенетичних побудов мого опонента і, зокрема, щодо висвітлення ним проблеми походження українців [17]. Ці зауваження і зробили головним об'єктом атаки відомого етнолога, що її я маю, очевидно, розглядати як виклик до дискусії. Тож приймаючи цей виклик, почну з короткого аналізу цих своїх зауважень і відповіді на них пана В. Балущка.

До парадигми своїх побудов В. Балущок вводить поняття *етногенетичної ніші* – тобто, території, на якій у певних історичних умовах формується етнос [3, 4]. Введення достатньо чіткого і зрозумілого поняття етногенетичної ніші (далі – ЕН) значно спрощує оперування матеріалом у суто термінологічному аспекті, конкретизує предмет пошуків при вирішенні завжди складних проблем, пов'язаних з етногенезом. Тому поняття ЕН (незалежно прийшовши до потреби його введення і назвавши його спочатку "історичною нішею" [15]) використовував у деяких своїх етногенетичних студіях і я.

Торкаючись проблем генези українського етносу, В. Балущок у серії статей, присвячених і надрукованих упродовж 1998–2000 рр. висловлював думку, що південний кордон етногенетичної ніші українців (далі – УЕН) проходив північними узбережжями Чорного й Азовського, а східний збігався зі східними кордонами поширення чорноземів [4, с. 83] (північний кордон проводився в області Прип'ятських боліт; хронологічні межі українського визначалися близько VIII–XII ст.).

З таким поглядом я дозволив собі не погодитися, аргументуючи це тим, що кордонами, зумовлюючими межі ЕН мають бути не лише моря, високі гори та непролазні болота, але й кордони екологічних зон, визначаючих способи адаптації населення до природного середовища а також і банальні відстані, адже необхідною умовою етногенетичного процесу (= функціонування етногенетичної ніші) є тісне, регулярне та тривале спілкування між тими людьми, які є учасниками процесу народження нової етнічної формації [15, с. 131]. Виходячи

з цього, ЕН будь якого етносу (українського в тому числі) завжди має бути досить обмеженою територіально (хоча вже сформований етнос може розселитися як загалом широко) [17, с. 240–241]. Що ж до степового Надчорномор'я, спочатку включеного В. Балущком, до УЕН, то тут вже взагалі не може бути якихось питань, бо степи, як відомо, упродовж усієї осяжної історії і до останніх століть належали етносам із зовсім іншим способом життя, традиціями а також і мовою, ніж українці.

Мої критичні зауваження викликали у мого опонента невдоволення, оскільки він і сам – ще до появи моєї критичної публікації – визнав, що включення ним до УЕН степової смуги України, а також усієї смуги чорноземів (що тягнеться майже до Середньої Волги) було помилковим. Про це він написав в одній з своїх статей 2003 року в іншій своїй статті за той самий рік автор повторює свою більш ранню думку [5, с. 32, 6], а також повідомив мені у приватній розмові. Таким чином, на його думку, моя критика вже полишених ним поглядів була некоректною. Проте, якщо дослідник міняє свою позицію через кожен рік чи два, і при цьому відмовляється приймати зауваження щодо висловленого ним раніше, то він опиняється для критики недосяжним.

Дійсно – визнаю – мені відомо було про те, що від кордону УЕН по Чорному морю мій шановний опонент відмовився, але знав я про це лише з приватної розмови, послатися на яку не міг. Але справа не в тому – мої зауваження виникли не через бундючність і не були зумовлені прагненням колючи у незахищене місце. Я вважав за потрібне в контексті певних власних побудов підкреслити відмінність між нашими підходами у застосуванні поняття ЕН у етноісторичних реконструкціях – тим більше, що, як мені здавалося, принципів теоретичних розбіжностей між нами немає. Після виходу зазначеної критичної статті В. Балущка, мені стало очевидно, що висловлені мною критичні зауваження – попри усі просторові кореляції мого опонента – ніскільки не втратили сенсу: відмінності між нами у "практичному" застосуванні поняття ЕН, як буде показано далі, нікуди не зникли. Крім того, з'ясувалося, що і теоретичні погляди на природу і сутність ЕН мають у нас доволі суттєві розбіжності.

Виключивши з УЕН степову зону, В. Балущок продовжує вважати що етногенез українців відбувався фа-